

PROBLEMI SAVREMENOG DEMOGRAFSKOG RAZVOJA NA PROSTORU OPŠTINE KRUŠEVAC

Ljiljana Stričević

Departman za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Univerzitet u Nišu

Apstrakt. Teritorija opštine Kruševac zahvata istočni deo Zapadnog Pomoravlja. Prostire se na površini od 854 km², obuhvata 101 naselje, u kojima je, prema popisu iz 2011. godine živelo 128.752 stanovnika. Prosečna gustina naseljenosti iznosi 150,8 st/km². Na osnovu podataka popisa stanovništva od 1948. do 2011. godine izvršena je analiza promena ukupnog broja stanovnika i domaćinstava na teritoriji opštine Kruševac, gradskog naselja i seoskih naselja. Takođe je analizirana starosna struktura stanovništva na osnovu indeksa starenja, kontingenta stanovništva po starosnim grupama (mlado (0–19), mlađe sredovečno (20–39), starije sredovečno (40–59) i staro stanovništvo (60+)), kao i polna struktura stanovništva, na osnovu ukupnog broja muškog i ženskog stanovništva i stope maskuliniteta. Demografske promene na teritoriji opštine Kruševac u drugoj polovini XX i početkom XXI veka manifestuju se kroz povećanje broja stanovnika u gradskoj sredini i smanjenje broja stanovnika u ruralnim naseljima. Sa povećanjem broja stanovnika dolazi i do povećanja broja domaćinstava i smanjenja broja njihovih članova. Jedan od najznačajnijih problema je starenje stanovništva, tj. sve manji udeo mladog stanovništva i značajan porast starog stanovništva, pa se stanovništvo opštine Kruševac već nalazi u fazi najdublje demografske starosti. Ovakva starosna struktura u velikoj meri utiče na dalji privredni razvoj ovog kraja.

Ključne reči: demografske promene, starenje stanovništva, opština Kruševac.

Uvod

Opština Kruševac je smeštena u istočnom delu Zapadnog Pomoravlja u Kruševačkoj kotlini, koja se prostire od Trsteničke suteske na zapadu do Mrzeničke suteske na istoku. Na severoistoku je otvorena prema Paraćinsko-jagodinskoj kotlini, dok je sa severa okružuje planina Juhor, sa istoka Mojsinjske planine, sa juga planina Jastrebac sa svojim ogracima, a sa zapada više manjih brda u okolini Trstenika: Veliko brdo (403 m), Grabovačko brdo (436 m), Jagodin brdo (416 m) i Rogovi (513 m) (Savić 1969).

Razvoj stanovništva opštine Kruševac karakteriše niz negativnih demografskih promena u drugoj polovini XX i početkom XXI veka, koje će u velikoj meri uticati na budući razvoj ovog kraja. Najznačajniji demografski problemi stanovništva ove pomoravske opštine su smanjenje ukupog broja stanovnika, pre svega u seoskim sredinama, kao i izraženo starenje stanovništva. Ovi demografski procesi jedni druge uslovljavaju i predstavljaju značajnu prepreku daljeg demografskog, regionalnog i ekonomskog razvoja ovog kraja. Zbog toga je i neophodno izvršiti detaljnu analizu stanja stanovništva opštine Kruševac, definisati osnovne probleme i moguća rešenja za njihovo prevazilaženje, kako bi se na tim osnovama zasnivao budući društveno-ekonomski razvoj ovog kraja.

Predmet, cilj i metodologija istraživanja

Predmet istraživanja je analiza stanovništva na teritoriji opštine Kruševac u drugoj polovini XX i početkom XXI veka. Premet istraživanja određuje i cilj, a to je utvrđivanje demografskih problema i promena u analiziranom periodu, nastalih usled različitih ekonomskih, socijalnih i kulturnih okolnosti.

Demografska analiza stanovništva Kruševca izvršena je na osnovu statističkih podataka popisa stanovništva u datom periodu, pomoću kojih su analizirane promene u ukupnom broju stanovnika i domaćinstava, promene u prosečnoj veličini domaćinstava, starosna i polna struktura stanovništva, ekonomska struktura stanovništva... Ovi podaci su obrađeni statističkim metodom, dok su za analizu uticaja ekonomskih, socijalnih i drugih faktora na demografske promene ovog kraja korišćeni opšti metodi analize i sinteze. Terenska istraživanja obavljena u nekoliko ruralnih naselja opštine potvrdila su rezultate dobijene iz knjiga popisa.

Rezultati i diskusija

Opština Kruševac se prostire na površini od 854 km², gde je prema popisu iz 2011. godine živelo 128.752 stanovnika. U sastav opštine Kruševac ulazi 101 naselje, jedno gradsko, a ostala su seoska. Najveći broj naselja, njih 87 je smešteno u dolinskoj ravni Zapadne Morave i njenih većih pritoka, na malim nadmorskim visinama do 300 m i u njima živi oko 96% ukupnog stanovništva. Jedanaest naselja je locirano u visinskom pojasu od 300 do 500 m, dok se na visinama iznad 500 m nalaze samo tri naselja smeštena u podgorini Jastrepa u jugoistočnom delu opštine: Srndalje – 600 m, Rlica – 600 m i Boljevac – 620 m nadmorske visine.

U ukupnoj populaciji Srbije stanovništvo opštine Kruševac učestvuje sa 1,79%, a u stanovništvu Rasinskog okruga sa 53,2%. Broj stanovnika opštine Kruševac se u periodu od 1948. do 2011. godine uvećao 1,5 puta. Broj gradskog stanovništva je uvećan 4,2 puta, dok je kod seoske populacije prisutno smanjenje broja stanovnika u odnosu na broj registrovan u prvom posleratnom popisu.

Tabela 1. Kretanje broja stanovnika opštine Kruševac u periodu od 1948. do 2011. godine.
Table 1. Trends in the number of inhabitants of Kruševac municipality from 1948 to 2011.

Godina	Ukupno		Grad		Ostala naselja	
	Broj	Indeks	Broj	Indeks	Broj	Indeks
1948.	87853	–	13862	–	73991	–
1953.	94827	107,9	16638	120,0	78189	105,7
1961.	103190	108,8	21957	132,0	81233	103,9
1971.	118016	114,4	29509	134,4	88507	108,9
1981.	132972	112,7	53071	179,8	79901	90,3
1991.	138111	103,9	58808	110,8	79303	99,3
2002.	131368	95,1	57347	97,5	74021	93,3
2011.	128752	98,0	58745	102,4	70007	94,6

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. godine u Republici Srbiji.
Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011. godine, knjiga 20, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

Indeks porasta stanovništva najviši je u periodu od 1961. do 1971. godine na nivou opštine i na nivou seoskih naselja, dok je najveći porast broja gradskog stanovništva zabeležen u periodu od 1971. do 1981. godine, kada je gradsko stanovništvo uvećano 1,8 puta. Ovakav porast broja gradskog stanovništva posledica je ubrzanog privrednog razvoja i intenzivne industrijalizacije ovog kraja.

Najintenzivniji pad broja stanovnika zabeležen je u periodu od 1991. do 2002. godine na nivou grada, seoskih naselja i opštine u celini. Ovo je period burnih političkih i ekonomskih promena, koje su uslovile smanjenje nataliteta, kao i prirodnog priraštaja. U poslednjem međupopisnom periodu beleži se porast samo gradskog stanovništva, dok je u seoskim sredinama, kao i na nivou opštine i dalje prisutan trend smanjenja broja stanovnika. U analiziranom periodu od 1948. do 2011. godine broj stanovnika u gradu se uvećao za 44.883, dok je u seoskim naseljima broj stanovnika smanjen za 3.984 stanovnika (Tabela br. 2).

Tabela 2. Apsolutni porast broja stanovnika po popisnim periodima
Table 2. Absolute growth in the number of inhabitants by census periods

	1953/48	1961/53	1971/61	1981/71	1991/81	2002/91	2011/02	2011/48
Grad Kruševac	2776	5319	7552	23562	5737	-1461	1398	44883
Ostala naselja	4198	3044	7274	-8606	-598	-5282	-4014	-3984
Ukupno	6974	8363	14826	14956	5139	-6743	-2616	40899

U periodu od 1971. do 1981. godine je zabeležen najveći porast broja gradskog stanovništva, čak za 80%, dok je u istom periodu zabeležen pad broja seoskog stanovništva za 10%.

Tabela 3. Učešće gradskog u ukupnom stanovništvu opštine Kruševac.
Table 3. Participation of urban population in the total population of Kruševac municipality

1948.	1953.	1961	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
15,8	17,5	21,3	25,0	39,9	42,6	43,7	54,4

Učešće gradskog u ukupnom stanovništvu opštine Kruševac kontinuirano se povećava od 1948. godine i svoj maksimum je dostiglo 2011. godine, kada je činilo 54,4% ukupnog stanovništva opštine. Gradsko stanovništvo opštine Kruševac je uvećano 3,4 puta u poslednjem periodu.

U periodu od 1948. do 2011. godine od 101 naselja, broj stanovnika je povećan u devet seoskih naselja (Begovo Brdo, Veliko Golovode, Gornji Stepoš, Dedina, Jasika, Kapidžija, Koševi, Krvavica, Lazarica, Lipovac, Malo Golovode, Modrica, Mudrakovac, Pakašnica, Parunovac, Pepeljevac, Ribarska Banja, Srnje, Čitluk) i u gradu Kruševcu, dok je u 91 naselju zabeleženo smanjenje broja stanovnika.

U periodu od 2002. do 2011. godine porast broja stanovnika je zabeležen u gradu Kruševcu i u 15 seoskih naselja (Begovo Brdo, Gari, Dobromir, Kapidžija, Komorane, Lazarica, Lipovac, Malo Golovode, Modrica, Mudrakovac, Naupare, Pakašica, Pepeljevac, Petina i Poljaci).

Na osnovu prikazanih podataka možemo zaključiti da je povećanje broja stanovnika zastupljeno u gradu Kruševcu i uglavnom u prigradskim naseljima, dok je u seoskim sredinama izražen depopulacioni trend. Ovakva pojava je u najvećoj meri posledica činjenice da su u urbanoj sredini koncentrisani industrijski, administrativni i obrazovni centri, ka kojima je usmeren sve veći broj stanovnika iz seoskih sredina. Ovakav trend nije samo odlika analizirane opštine, već i većeg dela Republike Srbije.

Tabela 4. Kretanje broja domaćinstava u opštini Kruševac u periodu od 1948. do 2011. godine
Table 4. Trends in the number of households in Kruševac municipality from 1948 to 2011.

Godina	Ukupno		Grad		Ostala naselja	
	Broj	Indeks	Broj	Indeks	Broj	Indeks
1948.	19337	–	4745	–	14632	–
1953.	21167	109,5	5299	111,7	15868	108,4
1961.	25279	119,4	6904	130,3	18375	115,8
1971.	31668	125,3	9784	141,7	21884	119,1
1981.	36897	116,5	17123	175,0	19774	90,4
1991.	39085	105,9	18823	109,9	20262	102,5
2002.	40188	102,8	19342	102,8	20846	102,9
2011.	40947	101,9	20369	105,3	20578	98,7

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. godine u Republici Srbiji, Uporedni pregled broja domaćinstava 1948–2011. i stanova 1971–2011.; knjiga 21, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

U periodu od 1948 do 2011. godine došlo je do značajih promena u broju i strukturi domaćinstava opštine Kruševac. Ove promene se manifestuju u povećanju broja domaćinstava i smanjenju broja članova u njima.

U analiziranom periodu broj domaćinstava se povećao 2,12 puta. Najveći broj domaćinstava se formirao u periodu od 1961. do 1971. godine, kada je indeks porasta iznosio 125,3. Značajan porast broja domaćinstava zabeležen je i u periodu od 1971. do 1981. godine (5229), dok je u poslednjem popisnom periodu od 2002. do 2011. godine porast iznosio 759 domaćinstava. Promene u broju domaćinstava prate promene u ukupnom broju stanovnika, s tim što se u analiziranom šezdesetogodišnjem periodu broj domaćinstava konstantno povećava, dok promena broja stanovnika ne pokazuje takav trend.

Broj domaćinstava u gradskom centru opštine i u seoskim naseljima je gotovo identičan, s tim što je u analiziranom periodu broj domaćinstava u gradu uvećan 4,3 puta, a u seoskim sredinama 1,4 puta. Indeks porasta broja domaćinstava se kreće od 102,8 do 175,0 u gradu, dok su njegove vrednosti u seoskim sredinama od 90,4 do 119,1.

Najveći porast broja domaćinstava u gradu zabeležen je u periodu od 1971. do 1981. godine, kada je broj domaćinstava uvećan za 7339. U seoskim naseljima najveći porast broja domaćinstava zabeležen je u periodu 1961–1971. godine, kada je indeks povećanja iznosio 119,1. U gradskom centru se u analiziranom periodu broj domaćinstava konstantno povećavao, dok u seoskim naseljima beležimo pad broja domaćinstava u periodu od 1971. do 1981. godine, kao i u poslednjem međupopisnom periodu.

Drastično smanjenje broja domaćinstava sedamdesetih godina XX veka u seoskim sredinama i istovremeno intenzivno povećanje broja u gradu posledica su procesa industrijalizacije i masovnog preseljenja stanovništva iz ruralnih u urbanu sredinu.

Osim promena u ukupnom broju domaćinstava, značajne promene su nastale i u veličini domaćinstava. Posle Drugog svetskog rata prosečno domaćinstvo je imalo 4,5 članova, dok je 2011. godine ta brojka iznosila 3,1. U periodu od 1948. do 1953. godine veličina domaćinstava je nepromenjena, a zatim od 1953. godine broj članova domaćinstva konstantno opada do 2011. godine. Značajne razlike se javljaju u veličini domaćinstava u seoskim i gradskom naselju. Dok je u Kruševcu broj članova domaćinstva 2011. godine imao istu vrednost kao i na prvom posleratnom popisu, dotle su promene u veličini seoskih domaćinstava znatno izraženije. Tokom analiziranog perioda prosečan broj članova domaćinstava u selima opštine Kruševac se smanjio sa 5,1, koliko je bilo 1948. godine, na 3,4 člana 2011.

godine. Ovakav negativan demografski proces posledica je, pre svega, smanjenja prirodnog priraštaja, nepovoljne starosne strukture, smanjene stope nupcijaliteta i povećanja stope divorcijaliteta. Veliki značaj za smanjenje prosečnog broja članova domaćinstva imaju ekonomski, sociološki i drugi faktori.

Tabela 5. Prosečna veličina domaćinstva opštine Kruševac u periodu od 1948. do 201. godine
Table 5. Average size of a household in Kruševac municipality from 1948 to 2011.

Godina	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Grad	2,9	3,1	3,2	3,0	3,1	3,1	3,0	2,9
Ostala naselja	5,1	4,9	4,4	4,0	4,0	3,9	3,6	3,4
Ukupno	4,5	4,5	4,1	3,7	3,6	3,5	3,3	3,1

Naselja sa najmanjim brojem članova prema popisu iz 2011. godine su: Bovan (2,8), Buci (2,9), Dobromir (2,9), Đunis (2,9), Jablanica (2,7), Kruševac (2,9), Lipovac (2,9), Lovci (2,8), Mali Kupci (2,8), Pakašnica (2,9), Pasjak (2,7), Ribarska Banja (2,7), Rlica (2,4), Rosica (2,8), dok je prosečna veličina domaćinstva najveća u selima Kamenare (4,2), Ljubava (4,4), Pozlata (4,3), Srdalje (5,0), Sušica (4,2) i Crkvina (4,1).

U selu Srdalju je najveća prosečna veličina domaćinstva od 5 članova, ali trebalo bi naglasiti da u ovom selu živi samo 60 stanovnika, raspoređenih u 12 domaćinstava. Manji broj stanovnika, ali i domaćinstava zabeležen je u selu Rlici, gde u 11 domaćinstava živi samo 26 stanovnika. Prema demografskim prognozama do 2021. godine ovo selo će ostati bez stanovnika.

Starosna struktura stanovništva je važan pokazatelj budućeg demografskog razvoja. Proces starenja stanovništva koji je u posleratnom periodu zahvatio celu teritoriju Srbije, zahvatio je i teritoriju opštine Kruševac.

Analiza starosne strukture stanovništva zasniva se na posmatranju udela velikih starosnih grupa (mladog do 19 godina, mlađeg sredovečnog od 20 do 39 godina, starijeg sredovečnog od 40 do 59 godina, i starog preko 60 godina) i indeksa starenja. Promene u starosnoj strukturi stanovništva tokom analiziranog perioda karakteriše tendencija starenja stanovništva, koja se ogleda u smanjenju udela mladog stanovništva, povećanju udela starog stanovništva, a samim tim i povećanjem indeksa starosti.

Učešće stanovništva do 19 godina starosti po popisu iz 1961. godine iznosilo je 32,9%, što je posledica veće stope nataliteta u posleratnom periodu. Učešće mladog stanovništva se u poslednjih pedeset godina smanjilo za 13,1%, dok je istovremeno učešće starog stanovništva uvećano za 15,8%. Takođe je narušen i odnos mlađeg i starijeg sredovečnog stanovništva, jer je 1961. godine starije sredovečno stanovništvo činilo 21,3% ukupnog stanovništva opštine, a 2011. godine 28,6%, što ukazuje na tendenciju daljeg demografskog starenja ovog prostora. Prema popisu iz 1961. godine stanovništvo starosti do 40 godina činilo je 68,7% ukupnog stanovništva, pa se može reći da je tada stanovništvo dostiglo demografsku zrelost. Prema poslednjem popisu, učešće mladog i mlađeg sredovečnog stanovništva je smanjeno za 23% , što, takođe, ukazuje na tendenciju daljeg starenja stanovništva.

Indeks starenja, kao značajan pokazatelj promena u starosnoj strukturi stanovništva, u analiziranom periodu je uvećan sa 0,30 na 1,30. Ove vrednosti pokazuju da je stanovništvo opštine Kruševac prema rezultatima popisa iz 1961. godine dostiglo stadijum demografske zrelosti, dok rezultati kasnijih popisa, zaključno sa 2011. godinom, ukazuju da se ovo stanovništvo već nalazi u stadijumu najdublje demografske starosti.

Tabela 6. Starosna struktura stanovništva opštine Kruševac u periodu od 1961. do 2011. godine¹.
Table 6. Age structure of inhabitants of Kruševac municipality from 1961 to 2011.

Godina popisa	Starosni kontingenti stanovništva									Indeks starenja
	0-19 godina		20-39 godina		40-59 godina		60+		Nepoznato	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%		
1961.	33982	32,9	36922	35,8	22013	21,3	10180	9,9	93	0,30
1971.	34919	29,6	38003	32,2	28519	24,2	15676	13,3	808	0,45
1981.	35469	26,7	41499	31,2	38396	28,9	17079	12,8	529	0,48
1991.	35747	25,9	38859	28,1	37843	27,4	24790	17,9	872	0,69
2002.	28325	21,6	34199	26,0	38491	29,3	29662	22,6	691	1,05
2011.	25534	19,8	33299	25,9	36798	28,6	33121	25,7	–	1,30
Gradsko naselje										
1961.	7504	34,2	8699	39,6	4244	19,3	1695	7,7	31	0,23
1971.	8872	30,1	10889	36,9	6852	23,2	2766	9,4	130	0,31
1981.	15520	29,2	18450	34,8	14301	26,9	4510	8,5	290	0,29
1991.	16568	28,2	17466	29,7	16737	28,5	7667	13,0	370	0,46
2002.	12676	22,1	15910	27,7	17775	31,0	10758	18,8	228	0,85
2011.	12089	20,6	16101	27,4	16667	28,4	13888	23,6	–	1,15
Ostala naselja										
1961.	26478	32,6	28223	34,7	17769	21,9	8485	10,4	62	0,32
1971.	26047	29,4	27114	30,6	21667	24,5	12910	14,6	678	0,50
1981.	19949	25,0	23049	28,8	24095	30,2	12569	15,7	239	0,63
1991.	19107	24,1	21393	27,0	21106	26,6	17123	21,6	502	0,90
2002.	15649	21,1	18289	24,7	20716	28,0	18904	25,5	463	1,21
2011.	13445	19,2	17198	24,6	20131	28,8	19233	27,5	–	1,43

Proces starenja stanovništva izraženiji je u seoskim naseljima. Početkom analiziranog perioda mlado stanovništvo je činilo gotovo trećinu ukupnog stanovništva. Tokom poslednjih pedeset godina taj broj je konstantno smanjivan i prema poslednjem popisu, mlado stanovništvo čini manje od petine ukupnog stanovništva. Istovremeno se udeo stanovništva starijeg od 60 godina povećao sa 10,4% na 27,5%. Vrednost indeksa starenja seoskog stanovništva uvećana je od 1961. do 2011. godine sa 0,32 na 1,43, što ukazuje da se i seosko stanovništvo opštine Kruševac nalazi u stadijumu najdublje demografske starosti.

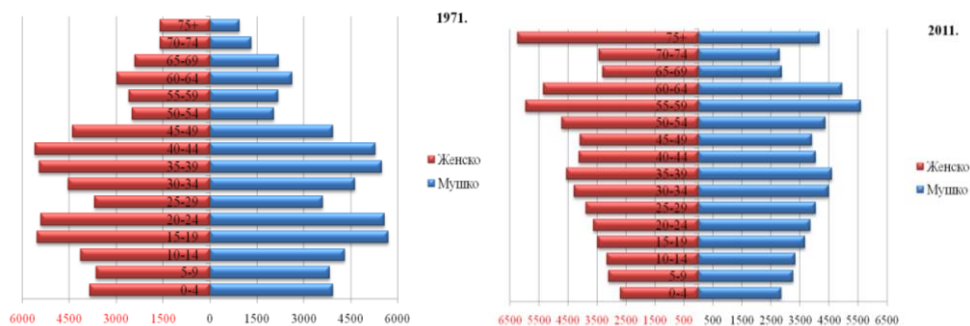
Proces starenja gradskog stanovništva u odnosu na seosko, odvijao se nešto sporije i to je, pre svega, posledica manjeg učešća starog stanovništva u ukupnoj populaciji. Indeks starenja pokazuje da je stanovništvo grada Kruševca do popisa 1991. godine pripadalo tipu mladog stanovništva, dok se u poslednjem dvadesetogodišnjem periodu beleži značajno smanjenje mladog, povećanje starog stanovništva, što ukazuje na tendenciju daljeg starenja stanovništva.

Demografsko starenje stanovništva potvrđuje i prosečna starost stanovništva. U poslednjem međupopisnom periodu prosečna starost stanovništva opštine Kruševac se pove-

¹ Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, RZS, Beograd, 2012; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2002. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, RZS, Beograd, 2003; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991 u Socijalističkoj Republici Srbiji, Pol i starost, knjiga 4, RZS, Beograd, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. za užu teritoriju Opštine Kruševac u Socijalističkoj Republici Srbiji, RZS, Beograd, 1982; Popis stanovništva i stanova 1971., Rezultati za stanovništvo i domaćinstva za užu teritoriju Opštine Kruševac, SZS, Beograd 1972; Popis stanovništva 1961. u SFRJ, Pol i starost, knjiga 11, SZS, Beograd, 1965

čala za dve godine. Rezultati popisa iz 2002. godine pokazuju da je prosečna starost stanovništva opštine 40,6 godine, dok je 2011. godine ta vrednost izosila 42,7 godina. Prosečna starost stanovništva je veća u seoskim naseljima nego u gradskom. Prosečna starost stanovništva u gradu Kruševcu se u poslednjem međupopisnom periodu povećala od 39,2 do 41,5 godine, dok se u seoskim sredinama prosečna starost povećala od 41,8 na 43,8 godina. U nekim seoskim naseljima prosečna starost je preko 50 godina. Najstarije je stanovništvo sela Rlica, prosečno 57,3 godina, zatim Veliko Krušince – 51 godina i Gavez 50,1 godina. Od ukupno 101 naselja u opštini Kruševac, samo u četiri je prosečna starost stanovništva ispod 40 godina, a to su: Begovo Brdo – 39,8 godina, Bivolje – 38,8 godina, Lazarica – 38 godina i Srndalje – 38,1 godina.

Starosno polne piramide nam na ilustrativan način prikazuju promene u ovoj strukturi stanovništva. Na piramidi za 1971. godinu veliko je učešće mladog i sredovečnog stanovništva, dok je udeo stanovništva starijeg od 65 godina najmanji. Starosno-polna piramida za 2011. godinu ukazuje na potpuno drugačiji trend, jer je u ovoj popisnoj godini najveći broj stanovnika pripadao stanovništvu starijem od 75 godina. Ovakav izgled piramida ukazuje da je ukupno stanovništvo izloženo procesu starenja, koje se ogleda kroz povećanje udela starih, uz istovremeno smanjenje udela mladog stanovništva.

Grafikon 1. Starosno-polna struktura stanovništva opštine Kruševac 1971. i 2011. godine
Graph 1. Age-sex pyramid for the municipality of Kruševac in 1971 and 2011.

Polna struktura stanovništva je u uzajamnoj vezi sa starosnom strukturom i stadijumima demografske starosti, kao pokazatelja demografskog razvoja. Promene u polnom sastavu stanovništva u periodu od 1961. do 2011. godine date su kroz procentualno učešće muškog i ženskog stanovništva, kao i kroz stopu maskuliniteta, koja pokazuje koliko ima muškaraca na 1000 žena (Rančić 1980). Tokom celog analiziranog pedesetogodišnjeg perioda, dominantno je bilo žensko stanovništvo, kako u ukupnom stanovništvu, tako i na nivou gradskog i seoskih naselja. Stopa maskuliniteta u gradskom naselju se kreće od 905,6, koliko je bilo prema popisu 2011. godine, do 935,3 1981. godine. Od 1961. do 2011. godine broj muškaraca na 1000 žena je smanjen sa 933 na 905. U seoskim sredinama nešto je manja razlika u broju muškaraca i žena. Stopa maskuliniteta se kreće od 952,6, koliko je iznosila 1961. godine do 993,2 prema popisu 2011. godine.

Posmatrano po starosti, uočava se ujednačena polna struktura stanovništva kruševačke opštine. Rezultati popisa iz 2011. godine pokazuju da je muško stanovništvo dominantno u svim starosnim grupama do 40 godina starosti u ukupnom stanovništvu a u seoskim naseljima do 70 godina starosti. U gradu je muško stanovništvo dominantno u starosnim grupama do 25 godina, a zatim primat preuzima žensko stanovništvo.

Tabela 7. Polna struktura opštine Kruševac u periodu od 1961. do 2011. godine².
Table 7. Sex structure of inhabitants of Kruševac municipality from 1961 to 2011.

Godina	1961.					
	Ukupno	Muško	%	Žensko	%	St.mask.
Grad	21957	10600	48,3	11357	51,7	933,3
Ostala naselja	81233	39631	48,8	41602	51,2	952,6
Ukupno	103190	50231	48,7	52959	51,3	948,5
Godina	1971.					
	Ukupno	Muško	%	Žensko	%	St.mask.
Grad	29509	14150	48,0	15359	52,0	921,3
Ostala naselja	88507	43648	49,3	44859	50,7	973,0
Ukupno	118016	57798	49,0	60218	51,0	959,8
Godina	1981.					
	Ukupno	Muško	%	Žensko	%	St.mask.
Grad	53071	25649	48,3	27422	51,7	935,3
Ostala naselja	79901	39620	49,6	40281	50,4	983,6
Ukupno	132975	65629	49,4	67703	50,6	969,4
Godina	1991.					
	Ukupno	Muško	%	Žensko	%	St.mask.
Grad	58808	28310	48,1	30498	51,9	928,3
Ostala naselja	79303	39210	49,4	40093	50,6	978,0
Ukupno	138111	67520	48,9	70591	51,1	956,5
Godina	2002.					
	Ukupno	Muško	%	Žensko	%	St.mask.
Grad	57347	27306	47,6	30041	52,4	909,0
Ostala naselja	74021	36451	49,2	37570	50,8	970,2
Ukupno	131368	63757	48,5	67611	51,5	943,0
Godina	2011.					
	Ukupno	Muško	%	Žensko	%	St.mask.
Grad	58745	27918	47,5	30827	52,5	905,6
Ostala naselja	70007	34884	49,8	35123	50,2	993,2
Ukupno	128752	62802	48,8	65950	51,2	952,3

Polni sastav mladog stanovništva u gradu ujednačeniji je nego u seoskim naseljima, a stope maskuliniteta se kreću od 1028,7 u gradu do 1084,2 u seoskim naseljima. Veći udeo ženskog stanovništva u grupi mlađeg sredovečnog stanovništva u gradskim sredinama posledica je intenzivnijih migracija ženskog stanovništva u urbane sredine zbog školovanja, zapošljenja ili udaje.

Stopa maskuliniteta u grupi mlađeg sredovečnog stanovništva kreće se od 990,0 u gradu do 1085,6 u seoskim sredinama. Još nepovoljniji odnos je u grupi starijeg sredovečnog stanovništva, gde na 1000 žena u gradu dolazi 868 muškaraca, a u selima 1023 muškarca.

² Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, RZS, Beograd, 2012; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2002. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, RZS, Beograd, 2003; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991 u Socijalističkoj Republici Srbiji, Pol i starost, knjiga 4, RSZ, Beograd, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. za užu teritoriju Opštine Kruševac u Socijalističkoj Republici Srbiji, RSZ, Beograd, 1982; Popis stanovništva i stanova 1971, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva za užu teritoriju Opštine Kruševac, SZS, Beograd 1972; Popis stanovništva 1961. u SFRJ, Pol i starost, knjiga 11, SZS, Beograd, 1965

Žensko stanovništvo je najdominantnije i u gradu i u seoskim sredinama u kategoriji stanovništva starijeg od 60 godina, gde na 1000 žena dolazi 768 muškaraca u gradskoj sredini, odnosno 836 u seoskim sredinama. Veći udeo ženskog stanovništva starije životne dobi posledica je veće smrtnosti muškog stanovništva.

Zaključak

Opština Kruševac je na početku XXI veka suočena sa ozbiljnim demografskim problemima, koji su posledica dugogodišnjih ekonomskih i socijalnih promena u ovom kraju i državi u celini. Osnovni problem predstavlja nedovoljno obnavljanje stanovništva, iz čega proizilaze i drugi negativni procesi. Stanovništvo opštine Kruševac je dosta ostarelo za poslednjih šezdeset godina, što će u velikoj meri uticati na buduću reprodukciju stanovništva, ali i na smanjenje kontingenta radno sposobnog stanovništva. Jasno je izraženo smanjenje broja mladog stanovništva, koje je nosilac buduće reprodukcije i obnavljanja stanovništva ovog kraja.

Proces depopulacije je izraženiji u seoskim naseljima, gde, usled intenzivnog iseljavanja mladog stanovništva u gradove, dolazi do smanjenja broja stanovnika, opadanja nataliteta, stvaranja staračkih domaćinstava, napuštanja poseda i postepenog odumiranja sela. Da bi se ovi procesi zaustavili ili ublažili, neophodno je poboljšanje uslova života. To se može ostvariti samo ukoliko bi seosko stanovništvo obradom zemlje i poljoprivrednom proizvodnjom moglo sebi da obezbedi egzistenciju i određeni ekonomski standard. U suprotnom, ovi procesi se neće zaustaviti već će se samo intenzivirati.

Poslednjih dvadeset godina došlo je do gašenja velikog broja industrijskih preduzeća, koja su bila nosioci privrednog razvoja ovog kraja, što dodatno negativno utiče na životni standard stanovništva u gradovima. Usled nedostatka posla i neizvesne budućnosti, mlado stanovništvo se sve teže odlučuje za formiranje porodice ili za njeno proširenje, što će se u budućnosti jasno odraziti na broj stanovnika i starosnu strukturu stanovništva ovog kraja.

Zahvalnost

Rad *Problemi savremenog demografskog razvoja na prostoru opštine Kruševac* predstavlja rezultat istraživanja na projektu *Razvojni programi revitalizacije sela Srbije* (br.176008), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije, a realizuje se na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Literatura

- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011; knjiga 20, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Uporedni pregled broja domaćinstava 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011; knjiga 21, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2002. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2003
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. u Socijalističkoj Republici Srbiji, Pol i starost, knjiga 4, Republički zavod za statistiku, Beograd

- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. za užu teritoriju Opštine Kruševac u Socijalističkoj Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 1982
- Popis stanovništva i stanova 1971, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva za užu teritoriju Opštine Kruševac, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1972.
- Popis stanovništva 1961. u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, Pol i starost, knjiga 11, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965
- Rančić 1980: M. Rančić, Statistika stanovništva, Viša škola za primenjenu informatiku i statistiku, Beograd, 185–186.
- Savić 1996: O. Savić, Kruševac i njegova uticajna sfera, Posebna izdanja Geografskog instituta „Jovan Cvijić”, knjiga 21, Beograd.
- Statistički godišnjak Opštine Kruševac, Opštinski zavod za društveno planiranje, Kruševac, 1986..

PROBLEMS OF CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT ON THE TERRITORY OF KRUŠEVAC MUNICIPALITY

Ljiljana Stričević

Summary. Demographic changes on the territory of Kruševac municipality in the second half of the 20th century are shown through the increase of the inhabitants in urban settlement as well as the drop of the number of inhabitants in rural settlements. Increase in the number of inhabitants leads to the increase of the number of households, as well as to the drop in the number of the members of those households. One of the most important problems is the ageing of population, ie, drop in the number of young population and significant rise in old population, so the population of Kruševac municipality is already in the phase of the deepest demographic old age. Such age structure influences further economic development of this area at large. Economic structure of the population sustained major changes in the period from 1991 to 2011, because many important industrial companies which were the carriers of economic development of this area were closed in that period.

Key words: demographic changes, ageing of population, municipality of Kruševac.